(3). Иванова О.В. (2010). Динамика становления терминологии новой предметной области (на материале терминосферы нанотехнологии в английском и русском языках). Автореф. дисс. канд. филол. наук, М., МГУ.

(4). Раздуев А.V. (2015). Современная англоязычная терминология нанотехнологий в антропоцентрическом аспекте. Вопросы когнитивной лингвистики (1).

(5). Мартемьянова М.А. (2011). Особенности формирования современных научно-технических терминосистем (на примере терминов нанотехнологий). Автореф. дисс. канд. филол. наук, Ижевск.

(6). Алимурадов О.А., Latu, M.N. (2006). Метафоричность термина как переводческая проблема. Вестник ПГЛУ, (4), с. 24–27.

(7). Schwarz-Plaschg, C. (2018). The Power of Analogies for Imagining and Governing Emerging Technologies. NanoEthics, 12(2), p. 139–153.

(8). Miloud, M.R. (2023). Lexical and Semantic Features of Nanotechnology Terms. SHS Web of Conferences, 172, 04002.

(9). Abduolimova, M. (2022). Metaforaning tilshunoslikda namoyon bo‘lishi va uning ilmiy ahamiyati. Oriens ilmiy jurnali, 2022 (fevral).

(10). G‘olib, G‘. (2021). Fan tilida metafora va termin. «Til va adabiyot» ilmiy jurnali, 2021.

(11). U.S. Environmental Protection Agency (EPA). (2007). Nanotechnology White Paper (Glossary). Washington, DC, EPA.

Ochilova Noila Farmonovna (Samarqand davlat Chet tillar institute katta o‘qituvchisi, Samarqand, O‘zbekiston; noila.ochilova@bk.ru)

KELASI ZAMONGA OID VAZIYATLARDA IRREALIS TALQINI

Annotasiya. *Ushbu maqolada kelasi zamon holatida irrealisning ifodalanishi va uning boshqa zamonlarda ham kelishi haqida to‘xtalib o‘tilgan. Tilshunoslikda ayrim lingvistik holatlarni solishtirish uchun turli semantik, leksik va pragmatik tushunchalarni ham taqqoslash maqsadga muvofiq hisoblanadi. Agar terminologiya uchun umumiy semantik yoki pragmatik asos bo‘lmasa, uni bunday turli hodisalarga tatbiq etish chalkashliklarga olib kelishi mumkin. Shunday qilib, lingvistik holatlarni keyinchalik tilshunoslikda irrealis va realis hodisalari bilan bir nechta tillarning toifalarini taqqoslash orqali solishtirish mumkin. Bu farq qo‘llaniladigan toifalarning xilma-xilligini ko‘rsatish uchun tavsiya etiladi.*

Kalit so‘zlar: *pragmatika, irrealis, lingvistik holat, semantika, dinamik, epistemik modallik, konstruksiya.*

Очилова Ноила Фармоновна (Самарканд, государственный институт иностранных языков, старший преподаватель, Самарканд, Узбекистан; электронная почта noila.ochilova@bk.ru)

ИНТЕРПРЕТАЦИЯ ИРРЕАЛА В СИТУАЦИЯХ БУДУЩЕГО ВРЕМЕНИ

Аннотация. *В этой статье рассматривается выражение ирреала в случае будущего времни и его появление в других временах. В лингвистике считается целесообразным также сравнивать различные семантические, лексические и прагматические понятия. Для сравнения отдельных языковых ситуаций. Если для терминологии нет общей семантической или прагматической основы, ее применение к таким различным явлениям может привести к путанице. Таким образом, лингвистические случаи могут быть сопоставлены позже в лингвистике с явлениями ирреального и реального, сравнивая категории нескольких языков. Это различие рекомендуется для демонстрации разнообразия применяемых категорий.*

Ключевые слова: *прагматика, ирреализм, лингвистический статус, семантика, динамика, эпистемическая модальность, конструкция.*

Ochilova Noila Farmonovna (Samarkand State Institute of Foreign languages, Samarkand, Uzbekistan; e-mail: noila.ochilova@bk.ru)

IRREALIS INTERPRETATION IN FUTURE TENSE SITUATIONS

Annotation. *This article discusses the expression of Irrealis in the state of the next tense and its arrival in other tenses. In linguistics, it is also advisable to compare different semantic, lexical and pragmatic concepts to compare certain linguistic states. If there is no general semantic or pragmatic basis for terminology, applying it to such different phenomena can lead to confusion. Thus, linguistic states can then be compared in linguistics by comparing the phenomena of irrealis and realis with the categories of several languages. This distinction is recommended to indicate the diversity of categories applied.*

Key words: *pragmatika, irrealis, lingvistik holat, semantika, dinamik, epistemik modallik, konstruksiya.*

Kirish. Tilshunoslikda ayrim lingvistik holatlarni solishtirish uchun turli semantik, leksik va pragmatik tushunchalarni ham taqqoslash maqsadga muvofiq hisoblanadi. Agar terminologiya uchun umumiy semantik yoki pragmatik asos bo'lmasa, uni bunday turli hodisalarga tatbiq etish chalkashliklarga olib kelishi mumkin. Shunday qilib, lingvistik holatlarni keyinchalik tilshunoslikda irrealis va realis hodisalari bilan bir nechta tillarning toifalarini taqqoslash orqali solishtirish mumkin. Bu farq qo'llaniladigan toifalarning xilma-xilligini ko'rsatish uchun tavsiya etiladi. Zotan, realis va irrealis terminologiyasi grammatikaning ba'zi jarayonlari haqidagi tushunchalarni yanada chuqurlashtirish uchun potentsial taqqoslashni taqozo qilishi mumkin. Biroq "irrealis" va "realis" deb atalgan toifalar barcha tillarda bir xil bo'lmasligi mumkin. Agar farq mavjud bo'lsa, umumiy terminologiya aralash tushunchalarni o'z ichiga olishi mumkin. Agar farqlar faqat ularning qo'llanilishida mavjud bo'lsa, bu grammatik kategoriyalarning diaxronik rivojlanishini hisobga olgan holda, har bir tilda tushunarli bo'lishi mumkin.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili. Ingliz tilida ba'zi konstruksiyalar qarama-qarshi yoki bir xil holatlarni tasvirlasa-da, ko'plab grammatiklashtirilgan tillarda realis sifatida tasniflanadi. Biroq ba'zi konstruksiyalar tillar bo'yicha o'zaro farq qiladi. Xususan, imperativlar, savollar va negativlar turli gap konstruksiyalari vazifasida kelishi mumkin. Quyida o'zgaruvchanlik asosida yotishi mumkin bo'lgan diaxronik tushuntirishlar turlari bo'yicha takliflar beriladi. Diaxronik ishlanmalarning bir nechta turlari imperativlarni Realis sifatida tasniflashga olib kelishi mumkin. Mumkin bo'lgan tushuntirishlardan biri paydo bo'lgan tartibdan kelib chiqishi mumkin. Irrealis shakl qo'shimcha vaqt davomida yangi kontekstlarda qo'llanilishi mumkin va farqlanishi ham mumkin. Farq birinchi navbatda faqat indikativ bandlarda bo'lishi mumkin, keyingi farq boshqa kontekstlarda, ular orasida imperativda ham tarqaladi. Imperativlar Irrealis deb tasniflanmagan tizimlarda o'z aksini topishi mumkin. Birinchi holatda bunday rivojlanishning oraliq bosqichini ifodalashi mumkin. Ikkinchi holatda esa mumkin bo'lgan tushuntirish aktuatsiyaning turli taxminlaridan kelib chiqishi holatlarini ko'rish mumkin [3;259-b.]. Qarama-qarshi takliflar sodir bo'lmasligi yoki, umuman, sodir bo'lmasligi kutilgan bo'lsa-da, imperativlarni muvofiqlikning shunchaki oqilona taxminlarini ko'rish mumkin edi. Ba'zi jamiyatlarda, masalan, buyruqning aytilishi shartli ravishda zudlik bilan va harakatning muayyan bajarilishiga olib kelishi mumkin. Shu kabi holatlarda biz irrealisni gap strukturasida qo'llaymiz. Uchinchi holatda esa mumkin bo'lgan tushuntirish ma'ruzachilarning kutish variantidan foydalanish usullaridan kelib chiqishi mumkin. Ma'ruzachilar buyruqlarni qasddan real tushuncha sifatida belgilashlari mumkin. Bu holat ularning darhol amalga oshirilishiga kuchli ishonchni anglatadi [1;14-b.]. Aslida, ko'p tillarda ikkita variant mavjud: lrrealis deb tasniflangan muloyim imperativ va realis deb tasniflangan kuchli imperativ bilan gapda o'z aksini topadi.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqot metodologiyasida "realis" va "irrealis"ning tavsiflovchi belgilaridan (ya'ni, grammatika uchun muhim bo'lgan aniq modal farq uchun) shu tarzda foydalanishni quyidagi doimiy o'sib borayotgan lingvistik tavsiflar va jurnal maqolalarida topish mumkin. Amerikada; Janubiy Amerikada, Avstraliyada, Avstroneziya, shuningdek, Yangi Gvineya va Sharqiy Indoneziyaning genealogik jihatdan xilma-xil papua tillari uchun. Garchi bu to'liq ro'yxat bo'lmasa-da, u realis va irrealis o'rtasidagi farq keng tarqalgan hodisa ekanligini va tillararo nuqtayi nazardan o'rganishga loyiqligini ko'rsatadi [2;69-b.].

Realis va irrealis o'rtasida farqning mavjudligini tushunish va anglash tilshunoslikda o'ta muhim hisoblanadi. Ammo grammatikaning bir nechta punktlarida qayd etilgani kabi dunyodagi juda kam tillarda ushbu farqning mavjudligi izohlanadi. Bunday tillarga quyidagilar kiradi: Oregon sohilidagi alsi, janubiy Aravakan tillari va shimoli-sharqiy Yangi Bel tillari Gvineya. Kiny – bu fe'l morfologiyasi va jumla bog'lanish morfologiyasidagi realis/irrealis farqlari qanday bog'liqligini o'rganish uchun etarli ma'lumotlar mavjud bo'lgan yagona til [3;87-b.].

Tahlil va natijalar. Ilmiy tahlillarga e'tibor qaratsak realis/irrealisning konseptual nuqtayi nazardan o'rganish tillararo taqqoslashning ko'plab muammoli ko'ringan masalalarini yangi nuqtayi nazardan ko'rish imkonini beradi. Ya'ni, berilgan har qanday realis/irrealis farqining funksional xossalari nafaqat tilga bog'liq, yoki grammatik belgilardan, balki so'zlovchi va tinglovchi tafakkurida voqealarga bo'lgan munosabatni aks ettiradi. Shunday qilib, o'zbek tilidagi (masalan) fe'llarning -sa, -day, -dek shakllarida qayd etilgan irrealis farqi ingliz tilidagi morfologik shakllar bilan funksional jihatdan ham, konseptual tomonlama ham mos kelmaydi. To'g'rirog'i, biz ikkita tizimdan kutgan narsa modallikdagi konseptual makonining qaysidir qismini ikkita qarama-qarshi kategoriyaga bo'lish uchun asos bo'lishgagina xizmat qiladi.

G.Risinkning qayd etishicha, meta til tilga xos ma'nolarni ifodalashi haqida taqqoslanadigan tizimlardagi funksional farqlarni yo'q qilish mumkin. Tilshunoslarning "realis" va "irrealis" so'zlaridan foydalanishi, ayrim nazariyotchilar ta'kidlaganidek, ba'zi tillardagi kategoriyalar ushbu atamalarni qo'llash

orqali, haqiqatan ham, nazariy asoslardan uzoqlashgan bo‘lishi mumkin. Bizning fikrimizcha, buni hisobga olish zarur. S.Kristofoar o‘z maqolasida “ba’zi tillarda “irrealis” deb ataladigan kategoriyaning xususiyatlarini noto‘g‘ri ifodalash” masalasiga to‘xtaladi [3;56-b.].

S.Kristofoarning realis va irrealis haqidagi fikri tilshunoslarga modal kategoriyalarni atamalarni ishlatishda ehtiyotkorlik bilan yondashish zarurligini eslatadi. Chunki “irrealis” so‘zi turli ma’nolarda ishlatilgan. Biroq bunday holatning salbiy tomonlari ham mavjud. Agar biz realis va irrealis kategoriyalarining konseptual jihatlarini chuqurroq nazariy tarzda o‘rganadigan bo‘lsak, masalan, zamon, aspekt, mayl, inkor kabi kategoriyalar va ularga bog‘liq tushunchalar nuqtai nazaridan qarasak, realis va irrealisni tushunish imkoniyatini o‘rganishimiz mumkin.

Xulosa va takliflar. Xulosa sifatida shuni ta’kidlash mumkinki, bu nazariy kategoriyalarga kuchli tayanishni funksional asosga egaligini tavsiflovchi atamalar va tushunchalar sifatida realis va irrealisni alohida o‘rganish shart yoki shart emasligi borasida dalillarga duch kelish mumkin. Ammo, bizning fikrimizcha, kategorial belgilar har doim ham amaliy vositalar faollashuvi bilan bog‘liq bo‘lib qolmasdan, nazariy asosga ega hodisalarga ham taalluqlidir. Misol uchun, kognitiv tilshunoslikda keng tarmoq otayotgan prototip kategorial belgilar va ularning nazariyasi bunga dalil bo‘lishi mumkin. Prototiplikni realis va irrealis doirasida ko‘rib chiqish masalasi ham, qayd etilganidek, nazariy qarashlarga mos keladi. Shu jihatdan masala mohiyati nazariy va amaliy (lingvistik) kategoriyalarni chalkashtirmaslikni talab etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

(1). Bybee J. R Perkins, Pagliuca W., The evolution of grammar: tense, aspect and modality in the language of the world. University of Chicago Press, Chicago, 1994.

(2). Bybee, J., Irrealis as a grammatical category. Anthropological Linguistics 40, 1998, p. 257–271.

(3). Cristofaro S. Descriptive notions vs. grammatical categories: Unrealized states of affairs and 'irrealis'. Language Sciences 34. 2012, p. 131–146.

(4). de Haan, F. 2012. Irrealis: Fact or fiction? Language Sciences 32, p. 107–130; Exter, Mats. 2012.